
Rajko Muršič

Simpozij o etnoloških in antropoloških vidikih preučevanja smrti

Slovenski etnografski muzej, Ljubljana, 5.–9. 11. 1998

Prvo pobudo za pripravo simpozija je že skoraj tri leta pred njegovo izvedbo dala skupinica takratnih mladih raziskovalcev in raziskovalk na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Kasneje sta se pobudi pridružili še drugi dve osrednji slovenski etnološki instituciji, Inštitut za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU in Slovenski etnografski muzej, ki je ponudil svoje nove prostore in drugo infrastrukturo za organizacijo mednarodnega simpozija.

V treh delovnih dnevih je na simpoziju predstavilo svoje referate 31 etnologov in etnologinj, antropologov in antropologinj ter drugih raziskovalcev in raziskovalk (jezikoslovcev, zdravnikov, psihologov, arheologov itd.), 3 referate udeležencev, ki se niso mogli udeležiti srečanja, smo prebrali na samem simpoziju, 11 udeležencev pa je poslalo pisne predloge svojih prispevkov. Mednarodnega simpozija se je torej udeležilo 44 udeležencev in udeleženk, ki so prišli iz desetih evropskih držav (Rusije, Hrvaške, Makedonije, Bolgarije, Francije, Nemčije, Poljske, Madžarske, Jugoslavije in Slovenije). Poleg osrednjega dela simpozija (kratkih predstavitev referatov in – žal – še krajših diskusij) smo organizatorji pripravili tudi nekatere spremljevalne prireditve. Slovenski etnografski muzej je na začetku simpozija odprl razstavo z naslovom *Angeli in demoni v delih poljskih ljudskih umetnikov Muche in Chelmowskega* (v sodelovanju s poljskimi kolegicami in kolegi iz Pokrajinskega muzeja iz Sieradza in Zahodnokaršavskega muzeja iz Bytowa – na pobudo pokojne iniciatorke razstave Bogne Jezernik), organizatorji simpozija pa smo pripravili tudi okroglo mizo z naslovom *Zadnje slovo v Ljubljani*, večerni ogled stare Ljubljane, videoprojekcije in ob sklepu simpozija še nastop pevske skupine Katice.

Znanstveno srečanje je v celoti uspelo. Čeprav tematika simpozija na prvi pogled morda ni posebej atraktivna, ga je spremljalo veliko poslušalk in poslušalcev, tako da so bili prostori Slovenskega etnografskega muzeja na Metelkovi na trenutke veliko pretesni. Najprej velja poudariti, da je simpozij uspel predvsem v vsebinskem, znanstvenem smislu, saj smo lahko sledili nekaterim vrhunskim prezentacijam, izrazitejših neznanstvenih spodrseljavev pa je bilo bore malo. Tematski lok simpozija je segal od mitoloških in jezikoslovnih raziskav v prvem tematskem sklopu (*Verovanja in mitične*

predstave o smrti in posmrtnem življenju), prek etnoloških primerjalnih analiz v drugem tematskem sklopu (*Stari in novi rituali ter tradicionalne in sodobne šege ob smrti*) in multidisciplinarno zasnovanega tretjega sklopa (*Multidisciplinarni vidiki preučevanja smrti*) do antropoloških pristopov k preučevanju fenomena smrti v četrtem sklopu (*Antropologija smrti*).

Na začetku vsakega tematskega sklopa je bilo uvodno predavanje. Moskovska gostja Svetlana Mihajlovna Tolstaja iz Inštituta za slovanske raziskave pri Ruski akademiji znanosti je predstavila *Slovanska ljudska pojmovanja smrti glede na lingvistično gradivo*. Madžarska etnologinja Éva Pócs je predstavila referat z naslovom *Normativna vloga mrtvih v družbi živih, kot se kaže v madžarskih virih od 16. do 18. stoletja*, beograjska slavistka Biljana Sikimić *Nasilno smrt v otroški folklori pri južnih Slovanih*, ruska študentka Jekaterina Jakuškina pa je govorila o *Smrti v kontekstu odločanja o človekovi usodi – na temelju južnoslovanskih pripovedi*. V drugem delu tematskega sklopa o verovanju in mitičnih predstavah o smrti in posmrtnem življenju so najprej prebrali prispevek moskovske slavistke Ljudmile Vinogradove, *Predstave o »dobri« in »slabi« smrti v slovanski ljudski kulturi*, potem je nastopila bolgarska etnologinja Iveta Todorova, ki je predstavila referat z naslovom *Govorjenje o »drugem svetu«: »Naši« konceptualni modeli in »moja« človeška izkušnja*. Marija Stanonik je govorila o *Nagrobnihih napisih na slovenskih pokopališčih*, makedonski etnolog Ljupčo Risteski pa o *Pojmovanju smrti v tradicionalni kulturi Makedoncev*.

Uvodno predavanje drugega tematskega sklopa je pripravil zagrebški etnolog Vitoimir Belaj, ki je govoril o *Predstavah o odhodu na drugi svet v ljudskem pesništvu*. Direktorica Slovenskega etnografskega muzeja Inja Smerdel je pripravila referat z naslovom *S postelje do pokopališča: Zgodba o mrlškem vozu*. Hrvaška etnologinja Jagoda Vondraček-Mesar je predstavila prispevek *O smrti otroka v ruralnih skupnostih pri južnih Slovanih (zahodni del)*. Prebrala pa je tudi prispevek njenega kolega Branka Đakovića *O običaju ponovnega (dvojnega) pokopa*, Mateja Habinc pa je predstavila svojo raziskavo o *obiskovanju in skrbi za grobove v Brežicah*. Tematski sklop o starih in novih ritualih ter tradicionalnih in sodobnih šegah ob smrti sta zaokrožili še Jerneja Ferlež (Hederih) z referatom *Osmrtnice: Vir za analizo percepcije smrti* in študentka FDV Marta Gregorčič s prispevkom *»Zmanjkalo je solz«: Pojmovanje smrti skozi časovno-prostorsko razsežnost in dihotomija med tradicionalnimi ter postmodernimi pogrebnimi svečanostmi*.

Tretji tematski sklop *Multidisciplinarni vidiki preučevanja smrti* je uvedla Metka Klevišar s predavanjem o *smrti, umiranju in današnjem zdravniku*. Psihiater Robert Oravec je predstavil *vsebino poslovnih pism samomorilcev in talcev, ubitih med drugo svetovno vojno*, jezikoslovka Duša Hibon Zgonec pa je govorila o *smrti v francoski frazeologiji*. Arheolog Uroš Bavec je predstavil referat z naslovom *Arheološko najdišče in »legenda« o smrti: Primer iz Gorenjega Mokronoga*, hrvaški antropolog Željko Dugac je govoril o *freskah in grafutih kot pričah množične smrti*, psihologinja Dušica Grgič pa o *koncu gosenice kot začetku metulja*.

Uvodno predavanje k skupnemu tematskemu bloku je pripravila Helena Ložar Podlogar, ki je predstavila *tradicionalno obredje ob smrti na slovenskem podeželju*. Zmago Šmitek je orisal *potovanje duše na drugi svet v slovenski ustni tradiciji*, ruska slavistka Anna Plotnikova je prikazala *kraje smrti v zemlji (pokopališče, grob, krsto)*, prebrali pa smo tudi strnjen povzetek prispevka Jožeta Hudalesa z naslovom *Življenje, smrt in starost v 19. stoletju: Analiza starosti in smrti glede na matično knjigo in Libri status animarum (Knjigo duš)*.

Uvodno predavanje zadnjega tematskega sklopa je pripravil Božidar Jezernik, ki je govoril o *samomorih v koncentracijskih taboriščih*. Slikarka Maja Dolores Šubic in sociolog Tomaž Krpič sta predstavila referat z naslovom *Kokoš, Cachirú in druga bitja*, Irena Rožman je govorila o *odnosu do smrti (nasilne in naravne) in trupla, ki se kaže v homeopatskem in kontaginoznem tabuju nosečnic*, Natalija Vrečer pa je predstavila referat z naslovom *Smrt in žalovanje v pregnanstvu: Bosanski Muslimani v Sloveniji med letoma 1991 in 1998*. Tematski sklop o antropologiji smrti so sklenili antropolog Borut Telban s prispevkom *Smrt in sodba živih v skupnosti na Papui Novi Gvineji*, nemška antropologinja Gabriele Weichart je predstavila *smrt in z njo povezane rituale in šege v skupnosti avstralskih staroselcev*, filozofinja Maja Milčinski je govorila o *problemu dolgega življenja in smrti: Zhuang Zi in Lie Zi*, Marija Mojca Terčelj pa je za konec predstavila referat z naslovom *Pojmovanje smrti v stari Mehiki in religiozni sinkretizem v današnjih mehiških obredih ob smrti*.

Čeprav je odpadlo kar nekaj napovedanih referatov, simpozij ni dajal videza okrnjenosti, saj se je prijaviло toliko referentov, da so posamezni govorci in govorkice imeli na voljo le po petnajst minut. Simpozija so se udeležili predvsem kolegi in kolegice iz vzhodnoevropskih držav, kar je bilo za organizatorje veliko presenečenje, predvsem pa nova izkušnja, ki je olajšala tudi odločitev o izbiri jezika oz. jezikov simpozija. Organizatorji smo se odločili, da bodo jeziki simpozija – poleg angleškega, ki je pač postal osrednji jezik mednarodnih znanstvenih srečanj, in slovenskega – vsi slovanski jeziki. Odločitev organizatorjev, da lahko udeleženci predstavijo svoje referate v slovanskih jezikih ali v angleškem jeziku, se je izkazala kot izjemno učinkovita, čeprav je zahtevala dodatna finančna sredstva za simultano prevajanje. Tako smo slišali tudi referat v makedonščini, medtem ko so se slovenski poslušalci preveč ustrašili bolgarskega jezika in se zadovoljili s srbskim ter hrvaškim. Posameznim gostom, ki niso razumeli slovenskega in drugih slovanskih jezikov, smo organizatorji in udeleženci simpozija prevajali predstavljene referate v angleški in madžarski jezik (za kar se posebej zahvaljujem dr. Robertu Oravczu).

Prednost tako široko zasnovanega srečanja je v velikem obsegu obravnavanih tem, ki so se izvrstno dopolnjevale, tako da je na koncu vsak udeleženec pridobil vsaj nekaj novega znanja. Njegova slabost pa se je pokazala v nekoliko prevelikem številu referatov, tako da je tu in tam zmanjkalo časa za diskusijo. Ker se je simpozija udeležilo veliko gostov iz vzhodne Evrope, so organizatorji dobili svojevrstno priložnost za ponovno vzpostavljane relativno pretrganih stikov s kolegi v vzhodni (in še posebej jugovzhodni) Evropi.

Preden sklenem kratko poročilo o simpoziju, naj opozorim še na zelo dobro obiskano okroglo mizo o sodobnih obredih pokopa in o dejavnostih, povezanih z zadnjim slovesom v današnji Ljubljani (*Zadnje slovo v Ljubljani*). Na tej okrogli mizi je sodelovalo 10 udeležencev in udeleženk, ki so problematiko zadnjega slovesa od naših someščanov in someščank osvetlili z najrazličnejših zornih kotov: Helena Ložar Podlogar je primerjala tradicionalni in sodobni pogreb, Metka Klevišar je predstavila poslavljanje od umirajočih in delovanje društva Hospic, gospod Miro Šlibar katoliški pogreb, Alenka Auersperger muslimanskega, Marta Gregorčič je primerjala pokop v Ljubljani, Trstu in Amsterdamu ter opisala pogrebno industrijo v Ameriki, kot se kaže na Internetu, Anton Jenko je predstavil zadrego tistih, ki ponujajo tovrstne storitve (npr. kamnosekov) in ne vedo, koga naj bi vprašali o dilemah, ki se jim porajajo, Mojca Kumerdej je opozorila na, po njenem mnenju, »dehumanizirano« proceduro pokopa v Ljubljani, Mateja Habinc je govorila o obiskovanju grobov, Jerneja Hederih o osmrtnicah, Marko

Terseglav pa o morebitnem žalostnem koncu tradicije bedenja in petja ob pokojnih. Okrogla miza, ki sem jo vodil Rajko Muršič, je izzvala dinamično razpravo. Organizatorja pa je spremljal trpek priokus, da kljub obljubi na okroglo mizo ni bilo nikogar iz Javnega podjetja Žale.

Celotni simpozij, ne le okrogla miza, je izzval veliko zanimanje domače strokovne in širše javnosti, saj ga je obiskalo veliko uglednih kolegov in kolegic ter mlajših etnologov in etnologinj (skupaj z opazno skupino študentov in študentk). Tistih, ki so spremljali simpozij, je bilo vsaj toliko kot udeležencev (če ne celo več). Tisti, ki spremljamo podobne prireditve, vemo, da je to prej izjema kot pravilo. Gotovo pa je tudi pokazatelj potrebe po organizaciji tovrstnega znanstvenega srečanja. Če k organizacijskim naporom prištejemo še pravočasno pripravljena gradiva (napoved in urnik dogajanja, knjižico povzetkov), vodenje družabnega dela prireditve, potem lahko sklenemo, da je znanstveno srečanje povsem uspelo in da organizatorji že razmišljamo tudi o naslednjem. Tokrat o rojstvu.